

STICLĂRIA FRANCEZĂ ART NOUVEAU ÎN ROMÂNIA. ASPECTE ALE UNUI FENOMEN DE MODĂ

Mihaela Varga

În studierea obiectelor de artă, proveniența are o importanță unanim recunoscută de specialiști, dar în realitate, în țara noastră s-au realizat puține studii privitoare la circulația obiectelor de artă. Față de țările în care a existat fără întrerupere o piață de artă liberă, în care deținătorii erau interesați de popularizarea valorilor pe care le dețineau, iar o expertiză de artă fără a arăta circulația obiectului era de neconceput, în cazul nostru, acest lucru nu era posibil datorită rezervei deținătorilor chiar și față de studiul științific care putea fi oricând folosit în alte scopuri. Dacă pentru pictură și sculptură, mai ales pentru cea românească de o oarecare importanță, traseul multor opere de la creator la actualul deținător este totuși cunoscut, în privința artelor decorative, sunt foarte rare cazurile în care se cunosc asemenea trasee.

Nici măcar pentru cel mai important vas Gallé aflat în țara noastră - un vas de comandă - nu se știe cine anume a avut inițiativa comandării lui. Este vorba de un vas din categoria celor pe care Émile Gallé însuși le-a botezat fie "verrierie parlante", fie "vases de tristesse"¹. Datat 1900, ornamentul său constă dintr-un vers al reginei României însoțit de numele ei: "Les ténébres de la douleur engendrent la lumière de la résignation / Élisabette". Despre vas se știe că provine din patrimoniul regal, potrivit registrului de inventar de la Palatul Cotroceni², vasul aflându-se acum în patrimoniul Muzeului Național de Artă al României. A fost el oare comanda reginei sau inițiativa manifestată de cineva din anturajul său? Relațiile directe,

prietenești, ale prințesei Bibescu și ale poetei Anna de Noailles³ cu celebrul creator au avut vreun rol în această comandă? Au existat oare din partea unor comanditari români, alte *comenzi de unicate*?

Prezența a numeroase piese de sticlărie Art Nouveau în patrimoniul regal poate fi considerat drept un indiciu că reginele au împărțășit entuziasmul contemporanilor lor pentru sticlăria franceză a epocii. Se mai poate presupune că întrucât asemenea piese erau văzute în reședințele regale, multe alte persoane au copiat la rândul lor această modă, așa cum s-a întâmplat și cu porțelanurile de Copenhaga, costumele populare și broderiile românești.

Dacă în privința comenzilor de unicate nu există date, există mărturii despre *comenzi directe de produse* la firma Gallé, dintre care cel puțin o comandă i s-a părut suficient de importantă lui Émile Gallé pentru ca să se implice în selecționarea obiectelor. Dovada o găsim în următorul fragment al cronicii pe care o face Alexandru Tzigara Samurçaș “bazarului cu obiecte de artă” organizat de societatea Tibișoiu în anul 1903: “... farmecul deosebit al fiecăruia dintre numeroasele obiecte expuse pe care Gallé însuși le-a trimis anume pentru expozițiunea societății Tibișoiului”⁴.

O altă foarte posibilă sursă a numeroaselor piese de sticlărie franceză, și în primul rând al vaselor Gallé care se găsesc la noi, în muzee sau în colecții particulare, trebuie să fi fost vizitarea în număr mare de către români a Expoziției Universale de la Paris din 1900, unde după cum se știe, standul firmei Gallé a fost unul dintre cele mai importante și s-a bucurat de un imens succes.⁵ Ceea ce se știe mai puțin sau chiar deloc este că pentru vizitarea acestei expoziții s-au organizat din România trenuri speciale care plecau din zece în zece zile⁶. Acest fapt trebuie corelat cu politica firmei Gallé, dar și a altora, de a oferi produse pentru toate buzunarele. Astfel, în epocă, sticlăria produsă în atelierelor lui Émile Gallé se vindea cu prețuri cuprinse între 5 și 1500 de franci.⁷

Existau însă și modalități mult mai simple de a achiziționa sticlărie franceză: din magazinele bucureștene sau din expozițiile de artă decorativă, cum erau așa numitele “bazaruri de artă”. Posibilitatea de a identifica care au fost acele magazine sunt reclamele din presă, atunci când asemenea reclame s-au publicat și au specificat și oferta

de sticlă franceză. Este posibil ca unele magazine să nu fi considerat că au nevoie de reclamă prin presă, iar altele să nu fi menționate în mod expres și sticlăria franceză, așa încât oferta reală să fi fost mai mare decât cea menționată de anunțurile publicitare. În presa începutului de secol, am identificat trei firme care, apelând la reclama comercială, au inclus în anunț și oferta de sticlărie franceză: Casa Capșa, magazinul “Au Bon Goût” și firma Portois & F.ix.

Casa Capșa, care după cum se știe avea cu totul alt domeniu principal de activitate, desfăcea, mai ales cu prilejul sărbătorilor, obiecte, care prin calitatea lor, se puteau recomanda drept cadouri alese destinate protipendadei.

Magazinul Au Bon Gout, care în 1902 avea sediul pe str. Lipsani la nr. 8, indică anume în reclama sa, des reluată de-a lungul lunii decembrie, că vinde “Verrerie et Petits Meubles de É. Gallé”, numele lui Gallé fiind singurul nume propriu care apare în reclamă și în plus marcat prin subliniere.⁸ La începutul anului următor, firma oferă “un très beau vase Gallé”, Societății “Obolul” drept unicul obiect pus în loterie, eveniment monden la care ne vom referi mai jos.

Firma Portois & F.ix. care avea magazinul pe Calea Victoriei, în fosta Piață a Teatrului Național, specifica în reclama sa din 1909 că oferă clienței: “porțelan, sticlărie, Gallé, vase, bronzuri, garnituri de birou ...”⁹. Se observă că și în această înșiruire numai produsele Gallé sunt specificate anume, fiind posibil ca referirea să nu fie doar la aceste produse, ci și la altele lucrate în tehnica pe care a reinventat-o artistul francez, așa cum menționează Tzigara Samurcaș, “vasele lui Émile Gallé, de curând decedatul întemeietor al tehnicei ce pe veci îi va immortaliza numele.”¹⁰

Dacă în ceea ce privește pictura și sculptura există un număr apreciabil de expoziții, însoțite fiecare de mai multe cronici, în care sunt de găsit - este drept, destul de rar - și unele referiri la circulația lucrărilor, în privința artelor decorative, manifestările expoziționale sunt extrem de rare, ca și articolele însoțitoare.

Asemenea manifestări au fost, așa cum am amintit, bazarurile de obiecte de artă organizate de unele societăți de binefacere. De multe ori, aceste bazaruri expuneau doar obiecte realizate de

membrele sau lucrătoarele societății respective. Dar au existat și excepții: societatea de binefacere “Tibișoiu”, patronată de regina Elisabeta, și condusă de Maria Brăiloiu, Elena Râmnicănu, Elena Bastaki, de doamna Gr. Berindei și domnișoara F Szekulitz¹¹. Aceste “doamne din înalta societate”, așa cum arăta Alexandru Tzigara Samurcaș într-o cronică din 1904, aduc “servicii propășirii artei”, societatea dorind ca prin educația gustului să obțină fonduri pentru opere de caritate: “A face binele răspândind frumosul, acesta este și scopul urmărit de societatea Tibișoiu”¹².

Tzigara Samurcaș sublinia o concepție răspândită în epocă, la care a aderat el însuși prin organizarea unui muzeu de artă națională și prin promovarea artelor decorative românești: “Căci este bine stabilit că prin asemenea expoziții bine selecționate și prin răspândirea și popularizarea artei prin obiecte care deși de uzul zilnic au însă o formă aleasă, se face cea mai bună educație a maselor.”¹³

Pentru bazar, menționează Tzigara Samurcaș, obiectele “au fost importate direct de la producătorii lor, ceea ce și explică condițiile avantajoase în care se desfac”.¹⁴ În cronică din 1904 sunt menționate în primul rând operele fraților Daum, pe care Tzigara Samurcaș le aprecia mai mult, și apoi cele ale lui Gallé: “Semnalăm în primul rând micile capodopere ale artistului [sic] Daum din Nancy, care reușește atât de perfect să dea prin diversele colorații ale masei sticloase, cele mai splendide efecte picturale. Obiectele ce a trimis în anul acesta sunt mult superioare celor din anul trecut.”¹⁵, spunând în continuare: “Alături de acestea se impun mobilele și vasele lui Émile Gallé.”¹⁶

Un promotor al sticlăriei franceze a fost însuși autorul acestor cronici, Alexandru Tzigara Samurcaș, care are meritul, alături de Abgar Baltazar, de a fi scris unele dintre foarte puținele cronici de artă decorativă din epocă. Deși preocupat în primul rând de artele decorative românești și de arta populară, Tzigara Samurcaș se dovedește a fi un bun cunoscător al artelor decorative europene contemporane lui, mai ales a celor franceze și germane, judecățile sale fiind pertinente și astăzi. Gallé este văzut ca întemeietorul de stil: “Între cei mai de frunte făuritori de curente noi în arta decorativă, stă neîntrecut Émile Gallé din Nancy”. Dar, observă autorul, “cupele

lui Daum sunt “mai închise”, mai saturate de culoare și deci mai simpatice”, iar două exemplare “cel îmbrăcat în foi tomnatice și presărat cu ghindă străvezie sau cel cu lacrimile cristaline ce se preling pe pereții roșietici ai vasului, sunt într-adevăr mici capodopere”¹⁷.

Într-un articol al lui Apcar Baltazar din 1907 apare o referire la creația lui Lalique, din care reiese că aceasta era familiară publicului cititor: “o bijuterie de Lalique: spuneți dacă compozițiunea decorativă, motivul de artă nu vă face să doriți a le păstra printre avuțiile d-stră”. Deplângând lipsa unor mari nume în arta decorativă românească, Apcar Baltazar face o succintă evaluare globală a activității lui Lalique: “Un Lalique e un mare decorator care nu face pictură, dar care se bucură totuși de o reputație europeană, mulțumită bijuteriilor sale de artă, a candelabrelor, a vaselor, a ecranurilor și a altor obiecte de artă casnică”.¹⁸

Pentru a ilustra amploarea entuziasmului de la începutul secolului pentru sticlăria franceză sunt semnificative listele cu cadourile de nuntă pe care le-a publicat ziarul “L’ Indépendance roumaine”, în anul 1914. Desigur că în acest ziar, în rubrica sa “Carnet du High Life”, nu erau publicate cronicile mondene decât despre nunțile din elita societății bucureștene și, ca atare imaginea este valabilă numai pentru acest segment al societății.

La căsătoria locotenentului Petre P. Carp, fiul fostului prim-ministru Petre P. Carp cu Marie Jeanne Șuțu, tinerii miri au primit o bombonieră Lalique, două lămpi Daum, un vas și un cache-pot Daum. Din 17 poziții enumerate, cinci erau de sticlărie franceză.¹⁹ La nunta lui Vasile Miculescu cu Margareta Cesianu, aceștia au primit nouă piese Gallé, dintre care una de mobilier, patru vase, 3 lămpi și o bombonieră, precum și o lampă Daum, în total 9 piese de sticlă din cele 22 de poziții enumerate,²⁰ ceea ce înseamnă că mai mult de o treime din cadourile amintite erau de sticlă franceză. La căsătoria lui Adolf Cantacuzino cu Zoe Florescu, din 44 de enumerări, nouă sunt de sticlă franceză dintre care două sunt lămpi electrice Daum, două vase Daum, trei vase Gallé, un vaporizator Gallé și o vază Devéze.²¹ Desigur că putem presupune că atunci când soții N. C.

Oteteleşanu sau soții C. D. Brătianu ofereau câte o “vază Gallé”, acestea erau dintre produsele mai pretențioase ale manufacturii cum ar fi cele de serie mai mică sau cele zise “de atelier”.

Un alt fapt semnificativ pentru succesul în epocă al vaselor Gallé este loteria organizată cu prilejul balului anual de societatea “Obolul”, al cărei suflet era bogata doamnă Elena Ferekide. Balul era evenimentul monden cel mai așteptat al anului, așa cum sublinia presa vremii, dar și Constantin Argetoianu în memoriile sale²². Singurul obiect al loteriei în anul 1903 l-a constituit “un très beau vase Gallé”, oferit societății “Obolul” de Casa Bon Gout, și care a fost destul de atractiv pentru a se câștiga cu ajutorul lui, 1000 de lei prin vânzarea biletelor, tragerea biletului câștigător având loc în casa Elenei Ferekide.²³ Câțiva ani mai târziu, obiectul loteriei societății “Obolul” a fost un automobil de 12.500 franci, ceea ce face probabil ca și vasul Gallé oferit să fi avut o valoare destul de mare.²⁴ Nu credem că Elena Ferekide, născută Marghiloman, putea să accepte pentru loterie, un vas Gallé oarecare, deoarece ea era, împreună cu fratele ei Alexandru Marghiloman, moștenitoare a uneia din cele mai mari averi din epocă, iar ambii erau în același timp foarte snobi, după cum subliniază Argentoianu, amintind de “snobismul de care suferea întreaga familie”²⁵. Sabina Cantacuzino spune, la rândul ei, că “în alte case bogate, bunul gust nu domina întotdeauna”, arătând că la balul Marghiloman se făcea cadou oaspeților câte o brățară de aur, doamnelor și ace de cravată, domnilor²⁶. Ca atare, se poate spune că și moda sticlăriei franceze a ajuns să îmbrace forme de snobism.

Dacă interioarele protipendadei de altă dată nu s-au păstrat din motivele binecunoscute, nu același lucru se poate spune despre interioarele micii burghezii. Mai există în București case modeste, de o arhitectură vernaculară, în care, în încăperea din față, se mai păstrează salonașul de la început de secol, cu cache-pot-ul chinezesc și cu etajera japoneză, pe care sunt dispuse, alături de porțelanuri, și “gallé-uri”. Acestea sunt, în majoritatea cazurilor, vase de flori de dimensiuni mici și care nu sunt ornamentate decât prin atacarea cu acid, procedeul mai ieftin, specific producției de mare serie a firmei Gallé, dar și a altor firme franceze.

Preferința pentru sticla franceză s-a păstrat și chiar intensificat

după primul război mondial, dacă este să judecăm după numărul mare al pieselor ce se găsesc în proprietate privată. În perioada interbelică, pe lângă piesele Gallé și Daum, cumpărătorii români au achiziționat din țară și străinătate, un număr mare de piese Lalique, Sabino, Müller Frères din Lunéville, printre care rarități ca vasele din pastă de sticlă semnate Argy Rousseau.

NOTE

1. Dawes, Nicolas, *Gallé's Glass, The Renowned French Glass Designer Still Commands Wide Attention*, 1993, publicat pe Internet, Cigar Aficionado, în 1998.
2. Inv. 17476/1240, reprodus în *Art Nouveau - Art Déco dans des collections de Roumanie*, catalogul expoziției organizate de Muzeele Naționale Peleş și Cotroceni în martie-mai 1995 la muzeele Horta (Bruxelles) și Curtius (Liège). Proveniența din registru inventar mi s-a comunicat de doamna Magda Avram.
3. Garner, Philippe, *Emile Gallé*, Ed. Flammarion, Paris, 1977, pp. 117-120.
4. *Epoca*, 18 dec. 1903, p.1, col. 1-6.
5. Garner, Philippe, op. cit., p. 34
6. Într-o reclamă din *Voința Națională* 17 (29) ianuarie 1898, p. 4, se anunța că se fac înscrieri pentru plățirea în rate lunare a excursiilor de câte 30 de zile la Paris în timpul Expoziției Universale, trenurile speciale urmând să plece din zece în zece zile. Din faptul că excursiile se plăteau în rate pe o durată de mai bine de un an se poate deduce că ele erau destinate claselor mijlocii.
7. Garner, Philippe, op. cit., p. 103.
8. În "Secolul XX", 6 dec. 1902, p. 3
9. În "Ilustrațiunea", 1 ian. 1909, p. 17.
10. "Epoca", 12 dec. 1904, p. I, col. 6 p. 2, col. 1., articol nesemnat, dar semnalat în "Memorii", vol. I, de Alexandru Tzigara Samurcaș, ca aparținându-i.
11. *L'Indépendance roumaine*, 29 ian 1903, p. 2, col. 6.
12. idem nota 9.
13. idem nota 9.

14. idem nota 9.
15. idem nota 9.
16. idem nota 9.
17. *Epoca*, 18 dec. 1903, p.1, col.1-6.
18. Baltazar, Apcar, *Note asupra industriei de artă*, în "Viața românească", octombrie 1907, republicată în "Convorbiri Artistice, Apcar Baltazar", antologie de Radu Ionescu, Editura Meridiane, București, 1974, p.153-154.
19. "L'Indépendance roumaine", 12/25 apr. 1914.
20. "L'Indépendance roumaine", 29 apr./12 mai 1914, p. 2, col. 3.
21. "L'Indépendance roumaine", 7/20 iunie 1914.
22. Argetoianu, Constantin, *Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 121.
23. L'Indépendance roumaine, 12/6 febr. 1903, p. 2, col. 3.
24. L'Indépendance roumaine, 18/31 dec. 1912, p. 2, col. 6.
25. Argetoianu, idem, p. 121.
26. Cantacuzino, Sabina, *Din viața familiei Ion C. Brătianu*, Editura Albatros, București 1993, vol. I, pp. 140-141.